

Historia Kościoła Gdańskiego, cz-3

OPACTWO CYSTERSKIE W OLIWIE

Pierwszy raz nazwa Oliwa została użyta w dokumencie z 1188 roku do opisania starosłowaniańskiej osady Oławy, położonej nad rzeką o tej samej nazwie. Pierwotna nazwa Oliwy została później mocno zniekształcona, a rzeka dziś nazywa się Potokiem Oliwskim.

Okolice Oliwy są bardzo urozmaicone. Oliwa leży u podnóża wyżyny morenowej, która ku północnemu wschodowi przechodzi w pas nizin nadmorskich. Morena jest poprzecinana licznymi rzeczkami i potokami. Takie ukształtowanie terenu sprzyjało rozwojowi osadnictwa. Liczne odkrycia archeologiczne wskazują, że rejony Oliwy były zamieszkane nieprzerwanie od ostatniego okresu brązu (900 – 700 lat p. n. e.).

Główna droga prowadziła z południa na północ (z Gdańska do Pucka) i stanowiła ważny fragment wczesnośredniowiecznego szlaku. Najważniejszą drogą zachodnią był trakt prowadzący w kierunku dzisiejszego Słupska. U schyłku XII wieku, na takich terenach, położonych niedaleko książęcej siedziby w Gdańsku, powstało opactwo cysterskie. Klasztorna legenda głosi, że pomorscy książęta wybudowali tu wcześniej drewniany zamek myśliwski, na miejscu którego powstał później Pałac Opacki.

Cystersów do Oliwy sprowadził książę Sambor I. W lipcu 1186 roku przybył tu pełny konwent cysterski z klasztoru w Kołbaczu. Była to filia duńskiego opactwa Esrom, wywodząca się z Clairvaux – jednej z najstarszych filii zgromadzenia cystersów. Przybycie cystersów spowodowało przekształcenie dawnej osady w wieś parafialną, a do miejscowego kościoła zaczęła przychodzić ludność z okolicznych wsi i osad.

Zakon cysterski wywodzi się z zakonu benedyktynów i jest jego młodszą linią. Powstał w XI wieku w Cîteaux w Burgundii. Cystersi zwykli osiedlać się z dala od gęsto zaludnionych osad, na urodzajnych nizinach, z dostępem do rzek. Zobowiązywali się do ascezy, kontemplacji i milczenia. Stronili od przepychu i unikali potraw mięsnych. Poza praktykami religijnymi ich głównym zajęciem była praca fizyczna, polegająca na uprawie roli oraz nauka. Zgłębiając wiedzę, również uczyli innych w przyklasztornych szkołach. Ze światem zewnętrznym kontaktował się tylko przełożony klasztoru.

Sprowadzając cystersów do Oliwy, książę Sambor I zrealizował plany swojego ojca Subisława I. W 1188 roku Sambor I nadał cystersom przywileje, zgodnie z którymi stali się oni posiadaczami siedmiu położonych blisko siebie wsi; Oliwy, Laskowic, Kłębowa, Starkowa, Stanowa, Gransowa i Sincimic. Ufundowanie klasztoru umocniło wpływy chrześcijaństwa na Pomorzu Gdańskim. Cystersi przyczynili się do postępu w rolnictwie i w gospodarce na tym terenie. Liczne darowizny książąt pomorskich i fundatorów powiększały dobra klasztoru. W roku 1245 klasztor posiadał już 40 majątków, jeziora, dwa jazy i cztery wyspy.

Na początku XIV wieku do klasztoru należały: posiadłości klasztoru augustianów w Swornigacu, miejscowości: Mechowo, Rumia, Ostrzyce, Chmielonko z młynem, Starzyno, Dzierżążno, Zaspa, Strzyże, Jelitkowo, Brzeźno, Grabiny Duchowne na Żuławach i inne. Mając taką bazę materialną, cystersi bardzo szybko rozbudowali zespół klasztorny w Oliwie, a ok. 1300 roku wybudowali, jako parafialny, istniejący do dziś kościół św. Jakuba. W Wielki Piątek 1350 roku, ogromny pożar zniszczył kościół i klasztor. Odbudowa i rozbudowa całego zespołu trwała do końca XIV w. Opactwo borykało się z licznymi napadami, wojnami i klęskami żywiołowymi. Mimo to stanowiło ono jedno z największych latyfundiów feudalnych na Pomorzu.

Po ponad stuletnim okresie panowania krzyżackiego i zmaganiu się ze skutkami pożaru król Kazimierz Jagiellończyk potwierdził wszystkie przywileje klasztoru. Dalszemu rozwojowi opactwa sprzyjał powrót ziemi pomorskiej do Korony Polskiej i związana z tym stabilizacja polityczna. Rozpoczęto prace remontowe i rozbudowę zespołu kościelno – klasztornego. Wytwarzane tu wyroby ceramiczne cenione były w całej Polsce. W XVI wieku

nieudane rządy dwóch kolejnych opatów zapoczątkowały działania, które stopniowo prowadziły kwitnące do tej pory opactwo do ruiny. Po spustoszeniu zespołu opackiego przez protestanckie wojska Gdańska, klasztor z pomocą króla i wysokich dostojników państwowych zdołał się podźwignąć. W 1581 roku Oliwa została włączona do polskiej prowincji cysterskiej. XVI wiek zapisał się w historii opactwa rozwojem przemysłu, wytwarzanego przez zakłady zwane „młynami”. W tym czasie działało tu 11 kuźni żelaza, 3 młyny prochowe, 2 papiernie, młyn garbnikowy, kuźnia miedzi oraz 3 młyny zbożowe i kaszane.

Po trwającej pięć lat wojnie polsko – szwedzkiej, w roku 1660 po wielomiesięcznych pertraktacjach na terenie opactwa doszło do zawarcia pokoju. Ze względu na miejsce, w którym zostało zawarte, nazwany został Pokojem Oliwskim. Dalsze losy opactwa związane były z budową i działalnością szpitala klasztornego i powstałej drukarni.

Po Soborze Trydenckim (1545 – 1563) w kościele realizowano reformę życia religijno-moralnego w wielu płaszczyznach. W Polsce znaczącą rolę w tym zakresie odegrał kardynał Stanisław Hozjusz (zm. 1579) oraz między innymi również biskup włocławski Stanisław Karnkowski (zm. 1603). Po powstaniu w 1580 roku polskiej prowincji cystersów zgodnie z wolą króla Zygmunta Augusta opatami w tej prowincji mogli być tylko Polacy. W tym okresie opactwem w Oliwie zarządzało szereg wybitnych opatów o pochodzeniu polskim. Byli to np.: D. Konarski (zm. 1616), A. Trebnie (zm. 1630), J. Grabiński (zm. 1638), A. Kęsowski (zm. 1667), M. Hacki (zm. 1703) i J. Rybiński (zm. 1782).

Cystersi w Oliwie odbudowali w latach 1579 – 1581 zburzony kościół i klasztor, a w ciągu XVII – XVIII wieku bogato wyposażyli wnętrze świątyni, łącznie ze słynnymi organami. W czasie trwania wojny północnej (1700 – 1721) w Oliwie organizowane były obrady sejmiku pruskiego. Wojna sukcesyjna w latach 1733 – 1734 przyniosła kolejne poważne szkody. Jednak dzięki rozsądnemu gospodarowaniu, znowu doprowadzono do dalszej rozbudowy opactwa.

Wspaniały rozkwit klasztoru przypada na okres rządów opata Jacka Rybickiego. Wybudował on Pałac Opatów, obok niego założył ogród ozdobny (dzisiejszy park oliwski), ufundował wspaniałe organy, zbudowane przez Jana Wulfa, prześliczną ambonę i odnowił kościół św. Jakuba. Po jego śmierci w 1782 roku, ze względu na uwarunkowanie polityczne klasztor zaczął tracić swoje znaczenie. 1 października 1831 roku opactwo cysterskie w Oliwie, zarządzeniem króla pruskiego, po 645 latach istnienia zostało brutalnie zlikwidowane. Po rozwiązaniu zakonu cystersów zabudowania klasztorne i kościół Trójcy Świętej przekazano w 1835 roku parafii katolickiej.

W 1919 roku Oliwa została włączona w obręb Wolnego Miasta Gdańska, a od 1926 roku stanowi dzielnicę Gdańska. Po utworzeniu Diecezji Gdańskiej kościół Świętej Trójcy w 1925 roku otrzymał rangę Katedry Diecezji Gdańskiej. W dniu 30 grudnia 1925 roku została erygowana Diecezja Gdańska bezpośrednio zależna od Stolicy Apostolskiej. Pierwszym Ordynariuszem diecezji został ks. bp. O Rurke.

Hubert Bartel

wg „Kościoły Gdańskie” ks. bp. Z Pawłowicza

Przewodnik ks. B Kędziorskiego